

УДК 373.24 (091) (477)

Васильєва С.А.

ДО ПИТАННЯ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XX СТ. – ПОЧАТОК XXI СТ.)

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Законодавчі документи дошкільної освіти в Україні передбачають розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів та форм власності. Сучасний процес створення та реорганізації дошкільних навчальних закладів різних типів вмотивовує звернення до накопиченого та збереженого людством досвіду щодо розвитку дитячих установ різних типів, що в свою чергу спрямовує наше дослідження до наукового обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у період із другої половини XX початку XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукових досліджень (Л.Артемова, З.Борисова, В.Золотоверх, К.Кузьменко, М.Левківський, Л.Лохвицька, О.Любар, Л.Медвідь, З.Негачевська, Т.Поніманська, Л.Пісоцька, Т.Степанова, О.Таранченко, Д.Федоренко та ін.) вказує, що типологізація дошкільних навчальних закладів у системі освіти України, як наукова проблема, при врахуванні досвіду попередніх ґрунтовних досліджень про розвиток дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України, не була об'єктом спеціального вивчення.

Формування цілей статті. У пропонованій статті ми поставили за мету обґрунтувати типологізацію дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) у системі освіти України у період другої половини XX ст. початку XXI ст. на основі історико-типологічного методу на прикладі дошкільних виховних закладів (ДВЗ) в системі освіти України.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У методології історії виділяють спеціально-історичні методи, які є різним поєднанням загальнонаукових методів, адаптованих до особливостей досліджуваних історичних об'єктів. До традиційних спеціально-історичних методів належить історико-типологічний метод, який є засобом виявлення загальних рис у просторових групах історичних подій і явищ та виокремлення однорідних стадій в неперервно-часовому їх розвитку. Типологізація має на меті систематизацію та упорядкування об'єктів за властивими (притаманними) їм загальними ознаками, розподіл їх сукупностей на якісно визначені типи [7]. Вчені О.Нечухрін, В.Сидорцов, О.Шутова визнають, що шляхом використання багатомірного інтегрального групування, який ґрунтується на багатомірному та одночасному обліку всіх визначених ознак можливе здійснення типологізації як прийому якісного аналізу об'єктів. Вчені зазначають, що об'єкти, які віднесені до одного типу володіють необхідними рисами, однак в

різній мірі: одні більш характерні для даного типу, інші – менш характерні. Тому перші мають кваліфікуватись як складові ядра типу, а другі – як його оточення [7, с. 178 – 179].

Беручи до уваги вище вказані наукові засади, типологізацію дошкільних навчальних закладів розуміємо як науковий процес, що має за мету систематизацію дошкільних навчальних закладів за притаманними для них якісними ознаками, розподіл сукупностей дошкільних навчальних закладів на якісно визначені типи, яка залежить від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів і знаходить відображення у державних документах України.

Для здійснення типологізації дошкільних навчальних закладів визначено модель типу, яку склала сукупність якісних ознак дошкільних навчальних закладів. До складу якісних ознак віднесено складові ядра типу (ознаки, які більш характерні для даного типу) й оточення ядра типу (ознаки, які менш характерні для даного типу дошкільного навчального закладу).

Під моделлю типу дошкільного навчального закладу розуміємо штучно створений графічний об'єкт [11, с. 138], подібний до об'єктів (дошкільних навчальних закладів), які існують у окремо визначеному періоді (етапі) їх розвитку і складаються з ядра (якісних ознак, які більш характерні для даного типу) та його оточення (якісних ознак, які менш характерні для даного типу).

Для розподілу якісних ознак на більш характерні та таких, які менш характерні для типів дошкільних навчальних закладів, визначено загальні якісні ознаки для дошкільних навчальних закладів різних типів:

- функціональні особливості дошкільних навчальних закладів різних типів, які ґрунтуються на основних функціях ДНЗ – розвитку, вихованні, навчанні, освіті особистості дитини, соціальному захисті особистості дитини, здоров'язбереженні особистості дитини;
- вікова ознака, яку розглядаємо як паспортний вік дітей, що визначається кількістю років, прожитих дитиною;
- ознака приналежності дошкільного навчального закладу до форми власності, встановленого державою виду власності.

Функціональні особливості дошкільного навчального закладу розглядаємо як особливості, зміст яких залежний від функцій закладу та його призначення.

У Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти України визначено зміст понять розвиток, виховання, навчання, освіти особистості які розкривають основні функції дошкільних навчальних закладів різних типів [4, с. 17].

Функціональна особливість ДНЗ – здоров'язбережувальна, ґрунтується на здоров'язбережувальній технології [1, с. 7 – 9] – комплексі засобів та заходів, спрямованих на зміцнення психофізичного та психологічного здоров'я дітей [2, с. 5 – 7]. Здоров'язбережувальна функція дошкільного навчального закладу у забезпеченні умов для впровадження технологій оздоровлення у процес фізичного виховання. Створення технологій та умов для їх застосування напряду залежить від типу ДНЗ, в основі

функціонування якого є захворюваність дітей. Теоретичні засади методики вивчення стану здоров'я дітей вказують, що частіше застосовують медичний показник – захворюваність, який визначає хворобу. Під час вивчення захворюваності дітей в цілому і окремих її видів доводиться визначати конкретні захворювання або їх групи. Для цього використовують Міжнародну статистичну класифікацію хвороб (МСКХ). Згідно з цією класифікацією, всі хвороби розподілено на класи та групи захворювань. Наприклад, VIII клас – хвороби органів дихання – має такі групи захворювань: гострі респіраторні інфекції, інші хвороби верхніх дихальних шляхів, легенів (всього 6 груп) [5, с. 68 – 75]. Отже, відповідно класу та групи захворювання дітей є можливим відстеження диференціації дошкільних навчальних закладів на типи та відповідної різниці у здоров'язбережувальних функціях ДНЗ різних типів.

Вік є категорією, якою позначають часові характеристики індивідуального розвитку людини. У дослідженні розглядаємо паспортний вік дітей, що визначається кількістю років, прожитих дитиною [6, с. 27]. Вікова ознака відіграє роль у комплектуванні груп у дошкільних навчальних закладах різних типів [10, с. 123].

Форми власності – встановлені державою види власності [3, с. 619]. В Україні, як і в інших республіках колишнього Радянського Союзу, до початку 90-х років XX ст. перевага надавалась суспільній власності в її двох основних формах – державній та колгоспно-кооперативній, причому роль провідної форми надавалась державній власності, а колгоспно-кооперативна мала «влитися» у державну. Це означало, що реальним суб'єктом привласнення поступово ставала держава. Одержавлення процесів привласнення неминуче вело до одержавлення процесу управління. Загалом, практичне втілення теоретичних догм щодо суспільної власності не могло не призвести до відчуження трудящих та їх колективів від суспільного багатства та управління ним. Одержавлення власності суперечило потребам суспільного розвитку. Об'єктивною необхідністю стало існування різноманітних форм господарювання, а отже і форм привласнення, в результаті чого з'явилися дошкільні навчальні заклади різних форми власності. Ознака приналежності дошкільного навчального закладу до форми власності є невід'ємною складовою його існування.

Отже, визначено загальні якісні ознаки дошкільних навчальних закладів різних типів – складові моделі типу, які під час дослідження розподілено на більш характерні та менш характерні якісні ознаки.

Під час опрацювання державних документів України означено тенденцію презентації загальних визначень щодо дитячих закладів різних типів. Зокрема у Законі «Про дошкільну освіту» (2001) подано визначення: дошкільний навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту. У даному законі, а саме розділі II, статтях 11 – 16, дошкільний навчальний заклад фігурує як загальна назва, яка супроводжує

типи дошкільних навчальних закладів та змістові характеристики їх повноважень. Беручи до уваги тенденцію існування загальних визначень у державних документах із дошкільної освіти України щодо дитячих закладів різних типів, нами виокремлено *дошкільний навчальний заклад* як поняття, яке містить основні змістові характеристики повноважень навчальних закладів і поділяється на якісно визначені типи; змінюється в залежності від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів та знаходить відображення у державних документах України.

Модель дошкільного навчального закладу в Україні

Історичний період
Етап історичного періоду
Державний документ України
Типи дошкільних навчальних закладів
Оточення ядра типу
Ядро типу
Дошкільний навчальний заклад

В основу моделі дошкільного навчального закладу, подано ядро та оточення ядра типу, типи дошкільних навчальних закладів, державний документ, як підтвердження існування загального типу та типів дошкільних навчальних закладів, етап історичного періоду та історичний період відповідно періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України.

Для прикладу розглянемо дошкільний виховний заклад на основі законодавчих документів України [9; 8]. Дошкільний виховний заклад – заклад освіти і суспільного виховання дітей віком від 2-х місяців до 7-ми років, який здійснює завдання щодо задоволення потреб у догляді, оздоровленні, вихованні та навчанні дітей дошкільного віку. Для дошкільного виховного закладу України якісними ознаками, які увійшли до ядра моделі типу є його функціональні особливості: інтелектуальний розвиток особистості дитини, її навчання та виховання, відновлення здоров'я, соціально-психологічна реабілітація та адаптація дитини, корекція недоліків розвитку дитини.

Вікова ознака є спільною для типів ДВЗ тому, що встановлює фізичний вік дітей (від двох місяців до семи років) для дошкільних виховних закладів. До дитячих ясел приймаються діти віком від 2-х місяців до 3-х років, до дитячого садка – від 3 до 7 років, до дитячих ясел-садка від 2-х місяців до 7 років. У групи з цілодобовим перебуванням приймаються діти віком від 1,5 року. Виховні групи комплектуються за віком дітей: ясельні групи в дитячих яслах і яслах-дитячих садках: перша група раннього віку – від 2-х місяців до 1 року; друга група раннього віку – від 1 до 2 років; перша молодша група – від 2 до 3 років; дошкільні групи в дитячому садку і яслах-садку: друга молодша група – від 3 до 4 років; середня група – від 4 до 5 років; старша група – від 5 до 6 років; підготовча до школи група – від 6 до 7

років. До дошкільних виховних закладів компенсуючого типу, а саме до груп для дітей із тяжкими вадами мови приймаються діти з 4-річного віку, з фонетико-фонематичним недорозвитком – з 5 років, з заїкуватістю – з 2 років; до ДВЗ для дітей з вадами зору приймаються діти від 2-х років; для розумово відсталих та для дітей із затримкою психічного розвитку – від 3 років; для дітей з вадами опорно-рухового апарату приймаються діти 3-4-річного віку.

До оточення ядра типу віднесено ознаку приналежності дошкільного виховного закладу до форми власності. У 1993 році дошкільні виховні заклади існували за різними формами власності, а саме: до колективної форми власності належало 6329 дитячих установ; до державної – 16617, до власності інших держав та суб'єктів – 5, до змішаної, в тому числі орендного підприємства та господарського товариства (об'єднання), – 232 дошкільних закладів. Ознака приналежності до форми власності мала вплив на всі інші ознаки, які увійшли до ядра типу. Засновниками ДВЗ були підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, а також фізичні особи. Відкривали дошкільні навчальні заклади колективи трудівників, організації орендарів, господарські товариства, кооперативи та інші суб'єкти колективної власності. Засновники у Статутах визначали не тільки вік дітей та форми здоров'язбереження, але й інші ознаки, за якими, особливо кооперативні дошкільні виховні заклади, різнилися від державних та інших.

Змістове наповнення Положення про дошкільний виховний заклад України (1993) та Міжвідомчої інструкції про організацію роботи та комплектацію дошкільних виховних закладів компенсуючого типу (1994), матеріалів Державної служби статистики України дозволяє утворити модель дошкільного виховного закладу етапу 1993-2001 рр. періоду розвитку дошкільних навчальних закладів незалежної України

Модель дошкільного виховного закладу України

Період розвитку дошкільних навчальних закладів незалежної України
1993-2001 рр.
Положення про дошкільний виховний заклад України (1993) та Міжвідомча інструкція про організацію роботи та комплектацію дошкільних виховних закладів компенсуючого типу (1994), матеріали Державної служби статистики України
ДВЗ загального розвитку (дитячі ясла, садки, ясла-садки, дитячі будинки, групи при ДВЗ та дитячих будинках загального типу, дошкільні відділення у школах-інтернатах). За спеціалізацією: фізичною, художньо-естетичною, музичною, вивченням іноземних мов.
Компенсуючі ДВЗ (спеціальні):
- з вадами слуху (дошкільні заклади, дитячі будинки, групи при дошкільних закладах, дитячих будинках загального типу, дошкільні відділення у школах-інтернатах для глухих дітей та зі зниженим слухом, самостійні групи для глухих дітей і для тих, які мають знижений слух);
- з вадами мови (дошкільні заклади, дитячі будинки, групи при дошкільних закладах, дитячих будинках загального типу, дошкільні відділення при

<p>школах-інтернатах для дітей з важкими порушеннями мови, групи з тяжкими вадами мови);</p> <ul style="list-style-type: none"> - з вадами зору* (дошкільні заклади, дитячі будинки, групи для сліпих дітей і зі зниженим зором при дошкільних закладах, дитячих будинках загального типу, дошкільні лікувальні відділення при школах-інтернатах для сліпих дітей і зі зниженим зором); - для розумово відсталих дітей **(дошкільні заклади, дитячі будинки, дошкільні відділення при школах-інтернатах цього профілю); - для дітей із затримкою психічного розвитку*** (дошкільні заклади, дитячі будинки, групи при дошкільних закладах, дитячих будинках загального типу, дошкільні відділення при школах-інтернатах для дітей із затримкою психічного розвитку); - для дітей із вадами опорно-рухового апарату (дошкільні заклади, дитячі будинки з інтернатним щорічним перебуванням, дошкільні відділення при школах-інтернатах для дітей із вадами опорно-рухового апарату відповідно до виду дефекту). <p>Санаторні ДВЗ **** (для дітей, які виховуються у ДВЗ загального розвитку):</p> <ul style="list-style-type: none"> -для дітей із ранніми проявами туберкульозної інфекції, пізніми і затухаючими формами туберкульозу; -для дітей із хронічними неспецифічними захворюваннями органів дихання; -для дітей із захворюваннями серцево-судинної системи; -для дітей із хворобами органів травлення; -для дітей із захворюваннями ендокринної системи; <p>Комбіновані ДВЗ – ДВЗ загального розвитку (із групами загального розвитку, компенсуючого, санаторного, прогулянкового типу);</p> <p>Фідії ДВЗ – сімейні;</p> <p>Приватні ДВЗ;</p> <p>ДВЗ з прогулянковими групами;</p>
<p>Приналежність дошкільного виховного закладу до форми власності</p> <p>Інтелектуальний розвиток особистості дитини, її навчання та виховання, здоров'язбереження, соціально-психологічна реабілітація та адаптація дитини (* - лікувально-відновлювальна робота; ** - відновлення нервово-психічної діяльності дітей; *** - корекція психофізичного розвитку дітей; **** - лікувально-профілактичні заходи, спрямовані на зміцнення здоров'я дітей, зниження їх захворюваності). Вікова ознака є спільною для типів ДВЗ тому, що встановлює фізичний вік дітей (від двох місяців до семи років) для дошкільних виховних закладів.</p>
<p>Дошкільний виховний заклад</p>

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, для обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у системі освіти України у період другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст. використано історико-типологічного метод та визначено поняття типологізація, модель типу; виокремлено *дошкільний навчальний*

заклад як поняття, яке містить основні змістові характеристики повноважень навчальних закладів і поділяється на якісно визначені типи; змінюється в залежності від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів та знаходить відображення у державних документах України.

На основі моделі дошкільного навчального закладу розкрито модель дошкільного виховного закладу етапу 1993-2001рр, періоду розвитку дошкільних навчальних закладів незалежної України, як приклад обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у системі освіти України у період другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст.

Література:

1. Денисенко Н. Оздоровчі технології – в освітній процес. // Дошкільне виховання. – 2009. – № 11. – 32 с.
2. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / упор. К. Л. Крутий, О. О. Фунтікова. – Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС», ЛТД. – 2010. – 324 с.
3. Енциклопедія Бізнесмена, Економіста, Менеджера / За ред. Романа Дякова. – Київ: Міжнародна Економічна фундація. – 2002. – 703 с.
4. Коментар до Базового компонента дошкільної освіти в Україні: Наук.-метод. посіб. / Наук. ред. О. Л. Кононко. – К.: Ред. журн. «Дошкільне виховання», 2003. – 243 с.
5. Медицина дитинства / Акопян Г. Р., Антипкін Ю. Г., Берзін В. І. та ін.; за ред. П. С. Мощича; Навч. посібник: у 4 т. – К.: Здоров'я. – 1994. – Т.І. – 704 с.
6. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / О. Л. Кононко, З.П. Плохій, А.М. Гончаренко [та ін.]. – К.: Світич – 2009. – 208 с.
7. Методология истории: Учебное пособие для студентов вузов / Гуманитар.-экономич. Негос. Ин-т Респ. Беларусь; Белорус. ветвь Асоц. «История и компьютер»; А. Н. Нечухрин, В. Н. Сидорцов, О. М. Шутова и др./ Под ред. А. Н. Алпеева и др. – Мн.: НТООО «ТетраСистемс». – 1996. – 240 с.
8. Міжвідомча інструкція про організацію роботи та комплектацію дошкільних виховних закладів компенсуючого типу // Дошкільне виховання. – 1994. – № 12. – 4 – 7 с.
9. Положення про дошкільний виховний заклад України // Дошкільне виховання. – 1993. – № 11. – 4 – 6 с.
10. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: «Академвидав», 2004. – 456 с. (Альма-матер).
11. Сурмін Ю. П. Майстерня вченого: Підручник для науковця. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення – менеджмент освіти в Україні». – 2006. – 302 с.

У статті обґрунтовано типологізацію дошкільних навчальних закладів у системі освіти України у період другої половини XX ст. початку XXI ст. на основі історико-типологічного методу та прикладі дошкільних виховних закладів в системі освіти України

Аннотация

В статье обоснована типологизация дошкольных учебных заведений в системе образования Украины в период второй половины XX в. начала XXI века на основе историко-типологического метода и примере дошкольных воспитательных учреждений в системе образования Украины

Summary

In article the tipologization of preschool educational institutions in an education system of Ukraine in the period of the second half of the XX century of the beginning of the XXI century on the basis of a historical and typological method on the example of preschool educational institutions in an education system of Ukraine is proved

Ключові слова: *типологізація, модель типу, модель дошкільного навчального закладу; модель дошкільного виховного закладу*

Ключевые слова: *типологизация, модель типа, модель дошкольного учебного учреждения; модель дошкольного воспитательного учреждения.*

Keywords: *Tipologization, type model, model of preschool educational institution; model of preschool educational institution.*